

Тимошенко Ю.О.

Історичні умови та специфіка розвитку спорту й фізичного виховання в радянській Україні в 20–40-ві роки ХХ ст. – К.: ІНТЕРСЕРВІС, 2014. – 446 с.

Історія України (мабуть, як і будь-яка інша) – надзвичайно цікава та складна. Це пояснюється не лише тим, що значні її періоди залишаються terra incognita для дослідників. Навіть, здавалося б, добре відомі історичні відтинки, як-от радянська доба, знайшли своє відображення у спеціалізованій літературі, однак є ще ряд невирішених питань із цього періоду. У такому контексті привертає увагу монографія Ю.Тимошенка, що побачила світ наприкінці минулого року.

Тривалий час спеціальне дослідження спортивної проблематики залишалося поза увагою вітчизняних істориків, які зосередилися передусім на вивченні заборонених раніше тем. Натомість аналізована праця занурює читачів у, здавалося б, добре відомий світ «спеціально організованої рухової активності населення». Залучення автором абсолютно нових, не досліджених раніше архівних справ, підтверджує подану вище тезу стосовно того, що навіть в українській історії ХХ ст. – близькій нам і такій знайомій – є чимало невідомого.

Ю.Тимошенко ділить монографію на тринадцять розділів, які логічно обґрунтовані й відбивають авторське бачення хронології досліджуваного періоду. Подекуди запропонована послідовність подій накладається на загальноприйнятую періодизацію історії України. Привертає увагу детальне «виписування» методології наукового пошуку, що засвідчує фахову кваліфікацію автора. Утім, обґрунтування окремих методів (деконструкції й історичної герменевтики) видаються не надто впевненими, почасти такими, що дублюють один одного. Тож дослідникові у плані теоретичної підготовки є до чого прагнути.

Частина друга, що містить чотири розділи і присвячена висвітленню 1920-х рр., залишає враження відносно цілісного, збалансованого підрозділу монографії. Дослідник слушно зауважує, що прагнучи підпорядкувати собі населення України, більшовики «змушені були займатися організацією фізкультурних гуртків, лише з тією метою, щоби протиставити їх старим спортивним товариствам». Звідси й ідея колективізму, насаджувана у фізичній культурі. Автор зазначає, що «колективізм у фізичній культурі тих років ставав одним із засобів «пролетаризації» загалу, точніше – люмпенізації його, коли існування більшості членів суспільства узалежнювалося від влади. Організовану рухову активність було перетворено на одну зі спонук означеної пролетаризації». Теоретичне обґрунтування цього феномену, зроблене Ю.Тимошенком, заслуговує на увагу. Однак у монографії воно виглядає досить «сирим», потребує більшої філософської проробки, і у цьому аспекті авторові теж є над чим працювати.

Уперше настільки докладно висвітлено діяльність Червоного спортивного Інтернаціоналу. Дослідникові вдалося знайти правильне співвідношення між загальним та українським матеріалом. Важливим є екскурс в історію питання щодо ставлення соціалістів до фізичної культури, несприйняття «країни Рад» спортивним світом та, водночас, прагнення більшовиків використати означену сферу як складову ідеологічної боротьби.

Привертає увагу паралелізм, що його простежує Ю.Тимошенко, поміж процесами соціально-економічного розвитку України періоду непу й тенденціями у фізичній культурі того часу, які автор пояснює «плюральністю в житті країни». Зауважимо, що представлений наратив стосовно Пролеткульту, «гігієністів», літературних течій здебільшого не є чимось новим в історичній науці. Попри це, у книзі вперше детально показано плюральну ситуацію пореволюційних років у галузі фізичної культури, коли вівся пошук шляхів її розвитку.

Наскрізною темою монографії (що й не дивно, зважаючи на її предмет) став аналіз спортивної діяльності. Розділи не завжди рівноцінні. Наприклад, стосовно 1920-х рр. дослідник справді цікаво відобразив особливості розвитку спорту тієї доби. Натомість у наступні десятиліття акцентується лише на його «мілітарності», що тільки почасти демонструє тодішню специфіку. Враження певної «недосказаності» залишають сюжети, присвячені діяльності добровільних спортивних товариств. Автор зауважив проблему, виокремив причини виникнення та значення цих об'єднань, натомість детально розвинути цей аспект чомусь не наважився. Назагал, певні розділи хибують описовістю. Без сумніву, монографія виграла б і від наявності фотоматеріалів про українських спортсменів, фундаторів спортивного руху тощо.

Наступна частина праці ґрунтовно висвітлює специфіку розвитку фізичного виховання та спорту в радянській Україні передвоєнного десятиліття. На багатому архівному матеріалі автор розкриває зміст державної ідеології у спортивній сфері, наголошує, що фізкультурно-спортивний рух перетворився на елемент організації громадян для реалізації завдань індустріалізації країни. Фізична культура використовувалася не лише як засіб фізичної підготовки робітників, а й сприяла залученню людей до громадської та політичної діяльності. Не викликає сумнівів твердження про домінування мілітарної парадигми у системі фізпідготовки «мас» (комплекс ГПО).

Зауважимо, що становлення й розвиток освіти та науки в галузі фізичної культури зайняли в аналізованій монографії вагоме місце. Варто погодитися з авторським твердженням, що «від 1930 р. спостерігається радикальне зрушення у системі наукової роботи та підготовки кадрів для фізичної культури. Це пов'язано зі створенням Українського науково-дослідного інституту фізичної культури, відкриттям у Харкові Всеукраїнського інституту фізичної культури, а також технікумів фізичної культури у кількох містах України». Справді, освіта поступово відходила від пореволюційних експериментів. І коли вказані питання стосовно освітянської сфери фахівці детально дослідили, то в певних аспектах спеціальної «фізкультурної» освіти теоретичні викладки Ю.Тимошенка стали новаторськими. Водночас не зайвим був би перелік

наукових установ та навчальних закладів у галузі спорту у СРСР, що дозволило б простежити динаміку розвитку останніх.

Аналізуючи стан фізичної культури в повоєнні роки (чому присвячено останню частину книги), автор звертає увагу читачів на кардинальне зрушення у цій справі. Доволі переконливо виглядають твердження, що в післявоєнних реаліях спорт мав перетворитися на елемент тотального контролю за вільним часом людей. Попри це, в указані роки радянська влада почала розглядати спортивну сферу як «річ у собі», що може слугувати унаочненням переваг її політичної системи. «Організація спортивного життя переводиться на загальноосвітні принципи; радянські секції (федерації) по видах вступають до міжнародних федерацій; радянські атлети стають повноправними учасниками світових і європейських першостей. Відтак, цей інститут починає розвиватися як річ у собі – за власними детермінантами, а не за ззовні привнесеними принципами». Спорт перестав бути хобі, інтересом, захопленням.

Природно, книга не позбавлена певних вад, які, утім, притаманні всім творчим роботам. Авторіві обов'язково необхідно прислухатися до товариської й доброзичливої критики, максимально повно врахувати та використати пропозиції й побажання. Попри це, праця Ю.Тимошенка має завершений, цілісний, структурований характер, підпорядкований розкриттю основної ідеї – з'ясуванню історично обумовлених особливостей розвитку фізичної культури в радянській Україні 1920–1940-х рр.

Зауважимо ще один аспект. Не можна обійти увагою стиль написання монографії, рафіновану мову, у чому, безсумнівно, заслуга відповідального редактора – знаного українського історика О.Гуржія. Книга виконана в легкому сучасному науковому стилі, не перевантажена специфічними термінами. Вона буде зрозумілою не лише фахівцям, але й звичайним поціновувачам історії.

Попри висловлені зауваження монографія Ю.Тимошенка – актуальна та злободенна. Вона лягла ще однією смальтою у складну й, водночас, яскраву мозаїку нашої цивілізації, де українство має своє заслужене місце. Книга знайде свого вдячного читача не лише поміж науковців, але й серед широкого загалу небайдужих до своєї історії громадян.

М.Ю.Виговський (Київ)